

P.J. van Koppen (1997) Kroniek: Rechtspsychologie
over geuren en gezichten. *Tijdschrift voor Criminologie*,
39, 401-405

Peter J. van Koppen

Recent besliste de Hoge Raad in cassatie over een zaak waarin geursorteerproeven een grote rol speelden (HR 9 september 1997, nr. 105471, *NJB*, 129, 1997: 1686). De verdachte had aangevoerd dat er bij de geursorteerproef zoveel fouten waren gemaakt, dat de resultaten ervan niet meer voor het bewijs gebezigd mochten worden. De Hoge Raad overwoog:

'6.4. Gelet op de aard en strekking van deze regelgeving heeft het Hof met juistheid geoordeeld dat de enkele omstandigheid dat in het opsporingsonderzoek een of meer van de in het Keuringsreglement (bedoeld wordt het Keuringsreglement 1991, PvK) of in de bijlage daarvan voorkomende regels niet zijn nagekomen, niet tot de conclusie leidt dat het resultaat van de desbetreffende sorteerproef als onrechtmatig verkregen niet tot het bewijs mag worden gebezigd. In 's Hof's overwegingen ligt verder besloten dat de bij de sorteerproeven gevolgde werkwijze niet onverenigbaar was met een eerlijke procesvoering, waarvan in een geval als het onderhavige sprake kan zijn indien opzet van en werkwijze bij de uitvoering van de sorteerproef strekte tot beïnvloeding van de resultaten.

6.5. Voorts heeft het Hof geoordeeld dat in het onderhavige geval de resultaten van de sorteerproeven betrouwbaar zijn en tot het bewijs kunnen worden gebezigd. Dit feitelijke oordeel is in het licht van het verhandelde ter terechtzitting, zoals hiervoor onder 6.1.2 weergegeven, niet onbegrijpelijk en kan in cassatie niet verder worden getoetst.'

Voor de Hoge Raad mag het bij de uitvoering van de geursorteerproef kennelijk ook een onsje minder zijn. Dat geldt niet alleen voor de geursorteerproef, maar ook voor de procedure bij herkenningen van de verdachte door getuigen (zie bijvoorbeeld HR 8 juli 1992, *NJ* 1993, 407, m.n. ThWvV, en HR 1 oktober 1991, *DD* 92.038, *NJ* 1992, 360, m.n. ThWvV). Ook daarbij hoeft de politie zich volgens de Hoge Raad slechts min of meer aan de voorgeschreven regels te houden (zie voor de regels bij herkenningen Van Amelsvoort, 1996; en Werkgroep Identificatie, 1992). De constante jurisprudentie in deze van de Hoge Raad lijkt ingegeven door de overweging dat het herkennen door honden en getuigen toch al een bijzonder moeilijke zaak is en het hen daarbij niet nog lastiger ge-

maakt moet worden. Ik zal, aan de hand van recent onderzoek, hieronder betogen dat juist omdat het herkennen zo moeilijk is, het de honden bij de geursorteerproef en de getuigen bij de herkenning lastig gemaakt moet worden.

Waarnemen

Het waarnemen door getuigen wordt gehinderd door de omstandigheden, zoals slecht licht en gebeurtenissen die erg snel plaatsvinden, en door de mogelijkheden die getuigen hebben om goed waar te nemen (Wolters, 1997). Bij dat laatste kan gedacht worden aan de vervormingen die plaats vinden voordat een waarneming wordt onthouden en de rol van emoties. Recent onderzoek van Wagenaar en Van der Schrier laat bijvoorbeeld zien dat de waarneming door getuigen van de dader alleen zinvol tot een latere herkenning kan leiden als de waarneming plaats vond op een afstand kleiner dan 15 meter en bij een lichtsterkte van meer dan 15 lux (Wagenaar & Van der Schrier, 1996). Dan nog blijken getuigen slechts in zeer algemene termen een signalement van de dader te kunnen geven. De signalen maken het over het algemeen slechts mogelijk potentiële verdachten op ras en haarkleur te sorteren (Van Koppen & Lochun, 1997).

Waarnemen wordt eveneens bemoeilijkt door emoties, althans zo wordt al lang in de rechtspsychologie verondersteld (zie Deffenbacher, 1980; Deffenbacher, 1991). Bij zeer weinig emoties neemt men slecht waar, evenals bij zeer veel emoties. Daartussen ligt ergens een optimaal niveau waarbij men het beste waarneemt. Er is wel enig onderzoek op dit gebied, maar onvoldoende om deze veronderstelling echt hard te maken. Er is weinig onderzoek, omdat het opwekken van heftige emoties bij proefpersonen nu eenmaal op ethische bezwaren stuit. Recent deed de Schotse onderzoeker Penny Woolnough een goede poging om zonder dergelijke bezwaren toch dit onderzoek uit te voeren (Woolnough, 1997). Zij liet mannelijke proefpersonen twee aan twee in een wachtkamer wachten. Een mannelijke medewerker

van haar stormde de wachtkamer binnen en beschuldigde op heftige wijze een van de twee proefpersonen ervan met zijn vriendin naar bed te zijn geweest, waarbij hij net niet handastelijk werd omdat vlak daarop een tweede medewerker binnenkwam die hem daarvan weerhield. In eerder onderzoek werd steeds verondersteld dat de proefopzet tot emoties zou leiden, maar Woolnough heeft dat ook werkelijk gemeten. Zij had vooraf beide proefpersonen aan apparatuur aangesloten en de beschuldigde proefpersoon gaf steeds een grotere emotionele reactie dan de gene die naast hem zat. Toch bleken beide soorten proefpersonen achteraf niet te verschillen in de mate waarin zij in staat waren de medewerkers van Woolnough te herkennen. Dat laat dus vooralsnog de discussie over de vraag of heftige emoties schadelijk zijn voor een latere herkenning onbeslist. Dat kan ook deels veroorzaakt worden doordat bij de meeste proefpersonen de opgewekte emoties pas optraden nadat de bedreigende medewerker de ruimte had verlaten. Veel proefpersonen vertelden achteraf dat zij tijdens de confrontatie vooral hun hersens pijnigden over de vraag wie van degenen met wie zij de afgelopen tijd naar bed waren geweest, de vriendin van deze man kon zijn.

Herkennen

Waarneming is voor getuigen lastig en dat geldt ook voor herkenningen (Van Koppen & Wagenaar, 1997). Hoe lastig herkenningen zijn, kan geïllustreerd worden aan de hand van twee recente onderzoeken. Peeck en Deetman nodigden proefpersonen uit op het politiebureau onder het voorwendsel dat zij aan een geheel ander experiment zouden meewerken (Peeck & Deetman, 1995). Tijdens het wachten in de wachtkamer trad een politieman verkleed als schoonmaker op en die stal overduidelijk uit een jas een elektronische agenda. Nadat de proefpersonen een half uur bezig waren gehouden met het voorgewende experiment, namen zij op de gebruikelijke wijze deel aan een opsporingsconfrontatie. Zij gaven elk een signalement van de schoonmaker en op basis daarvan werden foto's geselecteerd uit het zogenaamde Herkenningsdienststelsysteem, het systeem waarin alle foto's van bekende boeven zitten. De foto van de namaak-schoonmaker was natuurlijk vooraf in het systeem opgenomen. Slechts in 22 procent van de gevallen werd

de foto van de schoonmaker op basis van het signalement door het systeem geselecteerd. Toen de proefpersonen vervolgens met een serie foto's werden geconfronteerd waartussen steeds ook de schoonmaker zat, werd die in 31 procent van de gevallen door de proefpersoon herkend. Als men dus een getuige heeft die de dader goed heeft gezien en de dader zit zeker in het Herkenningsdienststelsysteem, dan nog is de kans dat die uiteindelijk door de getuige wordt herkend maar 7 procent (31 procent van 22 procent=6,8 procent). Een ander recent onderzoek laat eveneens op dramatische wijze zien dat herkennen moeilijk is. Dat onderzoek werd geïnspireerd door het feit dat in het Verenigd Koninkrijk inmiddels zo'n 200 000 camera's op de openbare weg zijn opgesteld. Dergelijke systemen hebben alleen maar zin als daarop ook mensen herkend kunnen worden. Kemp filmde voor zijn onderzoek mensen die een gebouw van de universiteit uitliepen (Kemp, 1997). Direct buiten beeld werd hen gevraagd of een foto van hen genomen mocht worden. Merk op dat de personen op de foto en de video er hetzelfde uitzagen. In het eigenlijke experiment werden aan elke proefpersoon steeds 10 foto's gegeven. Zij mochten de foto's uitgebreid bekijken en voor zich neerleggen. Vervolgens kregen zij 20 stukjes videoband te zien, opgenomen bij het verlaten van het universiteitsgebouw, waarin alle 10 personen voorkwamen. Als zij dachten één van de 10 personen te herkennen, mochten zij het beeld stilzetten, terugspoelen en de foto naast het beeldscherm houden. Dat zou toch probleemloos moeten gaan, zou men denken, maar slechts in 60 procent van de gevallen lukte het de proefpersonen ook de 10 personen juist op de videoband te identificeren. Een van de redenen waarom herkenningen zo moeilijk zijn, lijkt te zijn dat men bij de herkenningprocedure het gezicht van de verdachte slechts van één kant ziet. Pike liet in zijn onderzoek bij de herkenningprocedure de verdachte van een aantal verschillende kanten zien – hij noemde dat *dynamic mugshots* – en dat leverde aanzienlijk betere resultaten op dan bij herkenningen met foto's van één zijde (Pike, 1997).

Herkennen als bewijs

Goed waarnemen is dus moeilijk en herkennen ook. Dat weet de Hoge Raad, maar hij trekt daaruit de verkeerde conclusie. Een her-

kenning vind plaats als een getuige de verdachte als de dader aanwijst op basis van het herinneringsbeeld dat de getuige heeft van de dader ten tijde van het misdrijf. Als de getuige de verdachte aanwijst, moeten wij er wel zeker van zijn dat de aanwijzing ook gebeurt op basis van het herinneringsbeeld. Omdat herkennen moeilijk is, laten getuigen zich echter gemakkelijk leiden door andere informatie. Als bijvoorbeeld bij een Oslo-confrontatie de rechercheur die de getuige begeleidt, weet wie de verdachte is, wordt daarmee de kans groter dat de getuige de verdachte aanwijst, zo weten wij uit onderzoek. Als bij zo'n confrontatie het uiterlijk van de verdachte afwijkt van de overige mannen in de rij, de figuranten, kan ook dat aanleiding voor de getuige zijn om hem aan te wijzen. Als de politie helemaal geen Oslo-confrontatie houdt, maar alleen een foto van de verdachte aan de getuige laat zien met de vraag of dat de dader is, worden ongeveer alle regels geschonden van een deugdelijke herkenningsprocedure. En alle regels zijn er juist voor gemaakt om er zeker van te zijn dat de getuige zich baseert op zijn herinneringsbeeld. Elke afwijking vergroot het risico aanzienlijk dat de getuige zich niet op zijn herinneringsbeeld baseert. Een herkenning is dus alleen maar zinvol als strikt aan de juiste procedure wordt gehouden. Dat inzicht is nog niet tot de Hoge Raad doorgedrongen.

Datzelfde geldt voor de geursorteerproef. In zo'n sorteerproef ruikt een speciaal daartoe getrainde politiehond aan een uitgangspunt, een voorwerp dat op de plaats van het misdrijf is gevonden. Vervolgens ruikt hij aan een rij stalen buisjes: meestal zes stuks. Vijf buisjes zijn vijf minuten door willekeurige personen, zogenaamde bijleggers, vastgehouden zodat hun geur erop zit, en één buisje door de verdachte. De hond heeft geleerd om een buisje te apporteren als dat dezelfde geur heeft als het uitgangspunt. Als dat gebeurt en daarvan wordt netjes proces-verbaal opge maakt, wordt dat als bewijs geaccepteerd in Nederland, overigens in tegenstelling tot de meeste buitenlandse landen.

Tussen alle andere bewijsmiddelen lijkt de geursorteerproef een sterke positie in te nemen (Schoon, 1997; Van Koppen, 1997). Maar dat geldt ook hier alleen maar als de politie zich strikt houdt aan de voorgeschreven procedure: de hond mag uit niets anders dan de overeenkomst in geur kunnen afleiden welk buisje van de verdachte is.

Conclusie

Herkennen is moeilijk voor getuigen en honden. Dat is ook de reden waarom de juiste herkenningsprocedure zo belangrijk is bij deze bewijsmiddelen. Als men op deze bewijsmiddelen wil afgaan, moet men zeker weten dat de aanwijzing van de verdachte door de getuige is gebaseerd op zijn herinneringsbeeld van de dader ten tijde van het misdrijf. Elke andere bron van kennis over wie de verdachte is, moet dan worden uitgesloten. Dat lukt alleen maar als de politie zich strikt houdt aan de juiste procedure. En opnieuw geldt dat ook voor de geursorteerproef: de hond mag op niets anders dan de overeenkomst in geur tussen uitgangspunt en buisje van de verdachte zijn apporteren base ren. Het arrest van een hof dat genoeg neemt met een herkenningsprocedure waarin fouten worden gemaakt, is alleen begrijpelijk als men accepteert dat het hof de ruime kennis in de rechtspsychologie op dit gebied negeert.

Zolang de Hoge Raad op dit gebied genoeg neemt met een onsje minder en niet het volle pond eist, is er voor de politie geen reden om zich aan de procedures te houden. En op die manier neemt de Hoge Raad het risico van gerechtelijke dwalingen. De jurisprudentie van de Hoge Raad over de geursorteerproef en herkenningen is derhalve zorgwekkend.

Andere ontwikkelingen

Op een aantal gebieden in de rechtspsychologie, die ik hier verder niet kan bespreken, doen zich ook interessante ontwikkelingen voor. Ik volsta met het noemen van de meest relevante literatuur.

Over de waarde van de rechtspsychologie: Ebbesen & Konecni (1997) en Hagen (1997). Over het voortgaande debat over *verdrongen herinneringen*: Bottoms, Shaver & Goodman (1996), Crombag & Merckelbach (1997), Gudjonsson (1997), Loftus (1997) en Memon & Young (1997). Over het vaststellen van het *waarheidsgehalte van getuigenverklaringen*: Horowitz et al. (1997), Soppé (1997) en Sporer (1997). Over de *waarde van bewijs* en het risico van gerechtelijke dwalingen: Crombag, Van Koppen & Wagenaar (1997), Gross (1996) en Huff, Rattner & Sagarin (1996).

Literatuur

- Amelsvoort, A.G. van, *Handleiding confrontatie* (2e herziene druk ed.). Den Haag: Vuga, 1996.
- Bottoms, B.L., Shaver, P.R. & Goodman, G.S., 'An analysis of ritualistic and religion-related child abuse allegations', *Law and Human Behavior*, 20, 1996: 1-34.
- Crombag, H.F.M. & Merckelbach, H.L.G.J., 'Post-hoc informatie, suggestie en hypnose', in: Van Koppen e.a., *Het hart van de zaak*, 1997: 314-333.
- Crombag, H.F.M., Koppen, P.J. van & Wagenaar, W.A., 'De waarde van bewijs in strafzaken', in: Van Koppen e.a., *Het hart van de zaak*, 1997: 245-259.
- Deffenbacher, K.A., 'Eyewitness accuracy and confidence: Can we infer anything about their relationship?', *Law and Human Behavior*, 4, 1980: 243-260.
- Deffenbacher, K.A., 'A maturing of research on the behavior of eyewitnesses', *Applied Cognitive Psychology*, 5, 1991: 377-402.
- Ebbesen, E.B. & Konečni, V.J., 'Eyewitness memory research: Probative v. prejudicial value', *Expert Evidence*, 5, 1997: 2-28.
- Gross, S.R., 'The risks of death: Why erroneous convictions are common in capital cases', *Buffalo Law Review*, 44, 1996: 469-500.
- Gudjonsson, G.H., 'Accusations by adults of childhood sexual abuse: A survey of the members of the British False Memory Society (BFMS)', *Applied Cognitive Psychology*, 11, 1997: 3-18.
- Hagen, M., *Whores of the court: The fraud of psychiatric testimony and the rape of American justice*, New York: Harper Collins, 1997.
- Horowitz, S.W., Lamb, M.E., Esplin, P.W., Boychuk, T.D., Krispin, O. & Reiter-Lavery, L., 'Reliability of criteria-based content analysis of child witness statements', *Legal and Criminal Psychology*, 2, 1997: 11-22.
- Huff, C.R., Rattner, A. & Sagarin, E., *Convicted but innocent: Wrongful conviction and public policy*, Thousand Oaks, CA: Sage, 1996.
- Kemp, R., *Recognising own and others race from video surveillance footage*, Paper presented at the 7th European Conference on Psychology and Law, Stockholm, 3-6 september 1997.
- Keuringsreglement 1991, 'Keuringsreglement Politiepeurhond Menselijke Geur', s.l. (reglement op grond van art. 8 van de Regeling van de Ministers van Binnenlandse Zaken en van Justitie van 25 maart 1994, nrs. EA94/U905 en 430262/594/GBJ, houdende regels over politiepeurhonden), *Staatscourant*, 31 maart 1994.
- Koppen, P.J. van, D.J. Hessing & H.F.M. Crombag (Eds.), *Het hart van de zaak: Psychologie van het recht*, Deventer: Gouda Quint, 1997.
- Koppen, P.J. van, 'Herkennen door honden', in: Van Koppen e.a., *Het hart van de zaak*, 1997: 406-425.
- Koppen, P.J. van & Lochun, S.K., 'Portraying perpetrators: The validity of offender descriptions by witnesses', *Law and Human Behavior*, 21, 1997: 663-687.
- Koppen, P.J. van & Wagenaar, W.A., 'Herkennen door getuigen', in: Van Koppen e.a., *Het hart van de zaak*, 1997: 381-405.
- Loftus, E.F., 'Repressed memory accusations: Devastated families and devastated patients', *Applied Cognitive Psychology*, 11, 1997: 25-30.
- Memon, A. & Young, M., 'Desperately seeking evidence: The recovered memory debate', *Legal and Criminal Psychology*, 2, 1997: 131-154.
- Peeck, V. & Deetman, M., *Eindverslag vergelijkingsonderzoek HKS/AHS*, Leiden: Rijksuniversiteit Leiden, Scriptie Psychologie, 1995.
- Pike, G., *Dynamic mug-shots*, Paper presented at the 7th European Conference on Psychology and Law, Stockholm, 3-6 september 1997.
- Schoon, A., *The performance of dogs in identifying humans by scent*, ongepubliceerde diss., Leiden, 1997.
- Soppe, H.G.J., 'Het verhoren van kinderen in zedenzaken', in: Van Koppen e.a., *Het hart van de zaak*, 1997: 352-377.
- Sporer, S.L., 'The less travelled road to truth: Verbal cues in deception detection in accounts of fabricated and self-experienced events', *Applied Cognitive Psychology*, 11, 1997: 373-397.
- Wagenaar, W.A. & van der Schrier, J.H., 'Face recognition as a function of distance and illumination: A practical tool for

- use in the courtroom', *Psychology, Crime, and Law*, 2, 1996: 321-332.
- Werkgroep Identificatie, *Rapport identificatie van personen door ooggetuigen* (2e herziene druk ed.). Den Haag: Ministerie van Justitie/Recherche Advies Commissie, werkgroep Identificatie (voorzitter P. Bender), 1992.
- Wolters, G., 'Herinneringen van ooggetuigen', in: Van Koppen e.a., *Het hart van de zaak*, 1997: 277-293.
- Woolnough, P.S., *Victimisation and eyewitness performance*, Paper presented at the 7th European Conference on Psychology and Law, Stockholm, 3-6 september 1997.